

Yeni toplumsal hareketler bağlamında Mısır devriminde sosyal medyanın rolü üzerine bir değerlendirme

Aysun Arslan *

Öz

Günümüz dünyasında gelişen iletişim teknolojisi bağlamında yaşanan değişimler ve sosyal medyanın insan hayatına dâhil olması beraberinde toplumsal hareketleri de değişime uğratmıştır. Yaşanan bu değişime bazı araştırmacılar tarafından “yeni” adı verilmiştir. Bu noktada, yeni medya ve uzantısı olan sosyal medya etkileri ile toplumsal hareket kavramı “yeni toplumsal hareketler” adı ile gündeme gelmiştir. Sosyal medya ortamlarının yapısal özelliği gereği; etkileşime açık, anıdalık, zaman ve mekândan bağımsız ve “anonim” olması, gerçek yaşamda örgütlenen bir hareketin amaçlarına ulaşmasında kolaylık sağlamaktadır. Ancak, sosyal medyanın sunduğu bu avantajlar dışında, toplumsal hareketi doğrudan etkileyebilecek birçok dezavantajı da bulunmaktadır. Sosyal medyanın her bir bireyin erişimine açık olması, herhangi bir kimlik doğrulaması ve iletişim bilgisi sorgulamadan kullanılıyor olması bu ortamda gündeme gelen bir hareketi amacından kolaylıkla saptırabilmektedir. Bu bağlamda; herhangi bir toplumsal hareketin haklı olarak başlattığı bir eylem, başka kişi veya gruplar tarafından sosyal medya ile durumu tamamen tersine çevirebilme gücüne sahiptir. Ayrıca internet ve sosyal medya ortamlarında yaşanan bilgi kirliliği, haber akışının kontrolsüz ve çok hızlı oluşu gibi etkenler toplumsal hareketin doğruluğunu zedeleyebilmektedir. Tüm bu etkenler göz önüne alındığında, var olan yeni toplumsal hareketlerin toplumda bir değişim yaratma düşüncesi pekte mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmanın amacı, yeni toplumsal hareketler bağlamında “Mısır Devrimi” olarak adlandırılan bu süreçte sosyal medyanın etkilerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketler, sosyal medya, Mısır, Mısır devrimi

An evaluation on the role of social media in the Egyptian revolution in the context of new social movements

Abstract

Changes in the context of developing communication technology in today's world and the inclusion of social media in human life have also changed social movements. This change has been called “new” by some researchers. At this point, the concept of social movement with the effects of new media and its extension, social media, came to the fore with the name of “new social movements”. Due to the structural characteristics of social media environments; being open to interaction, immediacy, independent of time and place and being “anonymous” makes it easier for a movement organized in real life to reach its goals. However, apart from these advantages offered by social media, there are also many disadvantages that can directly affect the social movement. The fact that social media is accessible to every individual and is used without questioning any identity verification and contact information can easily deflect a movement that comes to the fore in this environment from its purpose. In this context, an action rightly initiated by any social movement has the power to completely reverse the situation with social media by other people or groups. In addition, factors such as information pollution on the internet and social media environments, uncontrolled and very fast news flow can damage the accuracy of the social movement. Considering all these factors, the idea of existing new social movements to create a change in society does not seem possible. The aim of the study prepared in this context is to examine the effects of social media in this process called “Egyptian Revolution” in the context of new social movements.

Keywords: Social movements, new social movements, social media, Egypt, Egypt revolution

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
E-posta: aysuunarslan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7201-5234

Giriş

Günümüz iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak toplumsal hareketlerde de değişim gözlenmektedir. Meydana gelen bu değişim ‘yeni’ kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bu noktada ‘yeni’ kavramı ile var olan hareketler eski olarak adlandırılmakta ayna zamanda eski kavramının genellikle işçi ve sınıf çatışmalarını anlatmak için kullanıldığı, yeni kavramının ise iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ile bağlantılı olarak; feminizm, kadın hakları, nükleer karşıtı, barış ve benzeri gibi hareketleri anlatmak için kullanıldığı bilinmektedir. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve sosyal medya ortamlarının toplumun neredeyse her yerinde kabul görmesi, toplumsal hareketlerin iletişiminde büyük bir değişim yaratmıştır. Teknolojinin sunduğu imkânlar ile gelişen toplumsal hareket ve aktivistlerinin, sosyal medya ortamlarını haber alma ve haber verme eylemleri için sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Gerçekleşen yeni toplumsal hareketlerde sosyal medya ortamlarının kullanılması, kitlelerin harekete geçirilmesi ve örgütlenmesi yeni toplumsal hareketlerin belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Böylelikle sosyal medya, bir toplumsal hareketin haberleşmesi, örgütlenmesi, görünürlük kazanması ve ulusal\uluslararası bir harekete dönüşmesinde etkin bir araç haline geldiği bilinmektedir. Sosyal medyanın sunmuş olduğu bu avantajlara paralel olarak dezavantajları da toplumsal hareketleri doğrudan etkilemektedir. Özellikle kontrolsüz bilgi akışı hareketin amacından saptırılmasına zemin hazırlarken, farklı kişi veya grupların eylemlere destek vermesi hareket içindeki grupları tedirgin edebilmektedir. Bu noktada toplum yararı için haklı bir toplumsal hareket, sosyal medya ile amacından bağımsız yeni bir eyleme dönüşebilir. Bu veriler ışığında araştırmamızın konusu olan, genelde adı Arap Baharı, özelde ise Mısır Devrimi olarak adlandırılan bu süreçte meydana gelen eylemler üzerine yapılan birçok araştırma, Mısır’da yaşananları “devrim” olarak adlandırmakta ve bu devrimi gerçekleştiren en önemli gücü ise “sosyal medya” olarak nitelendirdiği bilinmektedir. Bu bağlamda bakıldığında Dünya üzerinde yaşanan eylemlerde sosyal medyanın etkileri gözle görülür hale gelmiştir. Bu kapsamda hazırlanan çalışma, yeni toplumsal hareketler de tam olarak neyin yeni olduğunu, yeni hareketlerden biri olarak nitelendirilen Mısır Devrimi’nde sosyal medyanın ne gibi etkilerinin olduğunu teorik bir çerçevede ve literatür taraması şeklinde ortaya koymaktadır.

1. Toplumsal hareket kavramı

Eski ve yeni toplumsal hareket ayrımı yapılmadan önce toplumsal hareket kavramının temeline bakmak gerekmektedir. Toplumsal hareket kavramı ilk olarak 18. yüzyılda Saint Simon tarafından kullanılmıştır. Fransız bir yazar olan Simon’un bu kavramı başta Fransa olmak üzere diğer ülkelerde de varlığını gösteren toplumsal eylem ve protestoları tanımlamak için kullandığı bilinmektedir. İnsanların yerleşik hayata geçmesi, toplulukların oluşması ile birlikte var olan siyasi güce ve politikalara karşı eylemler görülmüştür. Çeşitli grupların bir araya gelmesi ile gerek ekonomik gerekse siyasi amaçlar olsun her zaman bir değişim/dönüşüm talep edilmiştir. Bu bağlamda talep edilen değişimin kabul görülen adı; toplumsal hareketlerdir. Toplumsal hareketin genellikle hedefinde, yöneticiler ve güç sahibi kişiler var olmuştur. Bu kişiler, toplumsal bir hareketin veya başkaldırının çıkmasına yol açabilecek eylem ve kararlar almaktadırlar. Bu noktada yöneticiler tarafından toplumsal hareketler gayrimeşru bir hareket olarak tanımlanmaktadır.

Arrighi, Hopkins ve Wallerstein (2015, s. 35) ise toplumsal hareketleri, “sistem karşıtı hareketler olarak tanımlamışlar ve onlara göre, bu hareketler sadece iktidarın zayıf olduğu anlarda gerçekleşebilmiştir”. İktidarın veya yöneticilerin izin verdiği sürece hareketlerin devam edebileceğini ve genellikle kısa sürdüğünü belirtmektedirler. Toplumsal hareketlerin kısa sürmüş olması hiçbir başarı veya kazanç elde edilmediği anlamına gelmemelidir. Her bir toplumsal hareket mevcut bir soruna veya haksızlığa dikkat çekmek için gerçekleştirilmekte ve oluşan organize kalabalık ile savundukları fikri diğer bireylere duyurmaktadırlar. Ayrıca toplumsal hareketler, bir toplumda toplumun yaşamını etkileyen ve haklarını tehlikeye sokacak

birtakım olaylar ve kararlardan duyulan rahatsızlıkların dile getirilmesi olarak da tanımlanmaktadır. “Bu nedenle toplumsal hareketler, benzer kültürel yönelim içerisindeki bireylerin bu kültürden beslenen toplumsal eğilimlerini yönetmeyi amaçlayan aktörlerin de hareketidir” (Işık, 2013, s. 1). Marshall’a (1999, s. 746) göre, toplumsal hareketler, “dikkate değer sayıda insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terim” olarak tanımlanmaktadır. Touraine’ye (2018, s. 304) göre ise, toplumsal hareket, “kolektif bir ediminin bir toplumun “değerleri”ni, kültürel eğilimlerini (iktidar ilişkilerinin kendisini bağladığı bir rakibin eylemine karşı çıkararak) eline geçirmek için gösterdiği çabadır” şeklinde tanımlanmaktadır. Mellucci’ye (2016, s. 78) göre “toplumsal hareketlerin, fırsatlar ve kısıtlılıklar sistemi içerisinde bilinçli bir yönelim olduğunu ve hareketlerin amaç, kaynak ve engel üçgeninde yer bulduğunu söylemektedir”. Bu bağlamda toplumsal hareketin başlaması için bir amacın olması, sürdürülebilmesi için kaynağın ve hareket karşısında yer alan bir gücün olması gerekmektedir. Aynı zamanda bireylerin içinde yer aldığı toplumsal yaşamı ve düzeni tehdit eden bir durumun oluşması ve bu durumun ortadan kaldırılması için bazı grupların belirli bir fikir veya çözüm etrafında bir dayanışma ortamı oluşturması toplumsal hareketlerin belli başlı özellikleri arasında sıralanabilmektedir.

Toplumsal hareketler Batı Avrupa’da 19. yüzyılın başlarında sınıfsal çatışmalarda kullanılmıştır. Bu dönemde sınıfsal yapılar, ekonomi ve işçi hareketlerinin ortaya çıkmaya başladığı bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde “toplumsal hareketler, örgütlü proleterlerin yanı sıra, çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir” (Yaylacı, 2012, s. 36). İnsanların yerleşik hayata geçmeleri, “ben” ve “benim” gibi sahiplenme ve aitlik içgüdüsünün ortaya çıkması ile birlikte birçok sorun ve gereksinim ortaya çıkmıştır. Bu süreçte insanlar ihtiyaçlarını, sorunlarını ve taleplerini çeşitli eylemler ile dile getirmiştir. Bu küçük başkaldırıları ilk toplumsal hareket örnekleri arasındadır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde toplumsal hareketler tam anlamıyla sahnede kendisini göstermeye başlamıştır. İktidara ve otoriteye karşı hareketler olarak kendisinden söz ettiren hale gelmiştir. İvme kazanan bu hareketler için bazı araştırmacılar tarafından yeni tanımlamalar yapılmıştır. Göker’e (2014, s. 28) göre, “Toplumda değişim ya da dönüşüm yaratmak, herhangi bir uygulamayı protesto etmek ya da bir baskılamaya karşı direnmek amacıyla sıkı ya da gevşek bir örgütlenmeyle bir araya gelerek teorik veya eylemsel olarak aynı hedef için hareket eden bir insan grubunun oluşturduğu eylemler olarak tanımlanmaktadır”. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin, toplumun düzenini veya huzurunu bozacak her konu ve eylemde teorik veya eylemsel olarak meydana gelebileceği görülmektedir. Genel anlamda bir toplumsal hareket, toplumun düzeninde ve yaşamında bireyleri doğrudan etkileyen bir aksaklık, sorun veya insan haklarına karşı çeşitli eylemler ile oluşur ve kolektif bir yapıya dönüşür. Çeşitli grupların ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi toplumsal hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Bu hareketlerin devamlılığını etkileyen en önemli unsurlardan biri hareketin gerçekleştiği toplumun yapısı, iktidar sahipleri ve ekonomik koşullardır. Bir hareketin son bulması var olan amacın gücüne, topluluğun birliğine ve iktidarın gücüne bağlıdır. Özellikle devletin yapısı, faaliyet gösteren toplumsal harekete karşı tutumu ve sergileyeceği davranış hareketin yönünü ve seyrini doğrudan etkilemektedir. Giddens’a (2000, s. 540) göre toplumsal hareket “en temel anlamda, yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çabadır” şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin, işçi hareketleri, savaş karşıtı hareketler ve çevre hareketleri, ortak bir amaç uğruna girişilen hareketlerden bazılarıdır. Ancak ülkelerin gelişmişlik, ekonomik ve demokratik düzeylerinin eşit olmaması sebebi ile verilen örneklerin her ülkede aynı zaman ve aynı gelişim aşamalarını izlemesi beklenemez.

Toplumsal hareketlerin özellikle Fransız devrimi ve ekseninde değişen olgulardan kaynaklı doğduğu bilinmektedir. Ancak Immanuel Wallerstein, bu bilginin yanlış olduğunu

toplumsal hareketlerin Fransız devriminden çok daha önceleri var olduğunu ileri sürmektedir. Toplumsal hareketlerin özellikle Fransız devrimi ile anlam kazandığının belirtilmesinin nedeni ise, “devrimin toplumsal hareketlere laik bir biçim ve toplumsal meşruiyet kazandırmasıyla, ideallerini tüm dünyaya yaygınlaştırma imkânı sağlaması (1993, s. 11) şeklinde açıklanmaktadır. Bu noktada Fransız devriminin toplumsal hareketlere meşruluk kazandırmasından dolayı dönüm noktası olarak anılmaktadır. Toplumsal hareketler geçmişten bugüne dek eylem, isyan ve devrim gibi yöntemler ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ortak bir amaç için toplanan grupların gerçekleştirdiği hareketler toplumsal hareket sayılmamaktadır. Tilly’ye (2008, s. 17) göre mevcut hareketin hedefinde olan otoritelere karşı ortak bir amacın var olması ve hareketin hedefleri, amaçları ve davranışlarının makul olması aynı zamanda gruba bağlılığın sağlanması gerekmektedir. Genel olarak bu özellikleri taşıyan hareketler toplumsal bir hareket olarak tanımlanabilmektedir. Bu özellikten mahrum olan gruplar veya toplulukların gerçekleştirdiği hareketler toplumsal hareket bağlamında ele alınmamalıdır.

2. Toplumsal hareketlerin ögeleri

Ortaya çıktığı koşullara uyum sağlayarak değişen ve gelişime uğrayan toplumsal hareketler kendi içerisinde bazı ögelere ayrılmaktadır. Bozkurt ve Bayansar’a (2016, s. 281) göre toplumsal hareketlerin ögeleri; kitle, kaynak mobilizasyonu ve örgüttür. Bu ögeler, toplumsal bir hareketin üzerinde doğrudan bir etki yaratma ve aynı zamanda hareketi yönlendirme gücüne sahiptir. Kitle, ögesi demografik ve psikografik özellikleri dışında ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelen kalabalığı ifade etmektedir. İlk çağlardan günümüze kadar insanlar bir araya gelerek yaşamlarını sürdürmektedirler. Çeşitli ihtiyaçlar ve istekler doğrultusunda birbirlerini tanıyan veya tanımayan insanların bir araya gelmesi ile topluluklar (kitleler) oluşmaktadır. Toplumsal hareketlerin kolektif bir yapısının oluşu kitlelerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Kitlelerin ortak bir amaç doğrultusunda bireysel hedeflerini terk etmesi toplumsal hareketin başarıya ulaşmasında önemli bir basamaktır.

Kaynak mobilizasyonu, toplumsal hareketin eyleme dönüştürülmesi için gerekli araçların temini anlamında kullanılmaktadır. Bu ögede genellikle toplumsal hareketin istekleri, hareketin kendisini nasıl tanımladığı, amacının ne olduğu, amacına ulaşması için hangi koşulların veya durumların gerektiği gibi sorulara cevap aramaktadır. Kaynak mobilizasyonunda toplumsal hareketin çıkarları ve mobilize olma durumları değerlendirilmektedir. Kaynak mobilizasyonuna göre toplumsal hareket, “siyasi sistemin dışında bulunan kolektif bir aktörün o sisteme dahil olmak ve yerini korumak amacıyla yürüttüğü enstrümantal ve rasyonel eylemi olarak tanımlanmaktadır” (Işık, 2011, s. 15). Toplumsal hareketlerin son ögesi örgüttür. Örgüt, ögesi toplumsal hareketin davranışını incelemektedir. Örgütsel davranış hareketin gidişatını doğrudan etkilemektedir. Toplumsal hareketin bir parçası olan bireylerin davranış, görüş, duygu, düşünce, tutum ve harekete olan bağlılık, hareketin amaçlarını benimseme gibi birçok konu üzerinde incelemeler yapılmaktadır. Toplumsal hareket ve örgütteki bireyler arasında bir ara yüzün oluşmasında örgütsel davranış analizleri önemli yer tutmaktadır.

Toplumsal hareketlerin ögelerine bakıldığında eski/yeni ayrımının yapılmadığı görülmektedir. Hareketlerin Fransız devriminde ortaya çıkmış olması ve günümüzde farklı şekil ve biçimlerde gerçekleşmesi, toplumsal hareketleri oluşturan temel ögelerde değişiklik yaratmamıştır. Toplumsal hareketlerin, 18. yüzyılda henüz ekonomik, teknolojik ve demokrasi gibi olguların tam anlamıyla netlik kazanmadığı dönemlerde belirli bir grup üzerinde ekonomik ve siyasi güç kazanmak üzere ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak teknolojiye yaşanan gelişmeler, ekonomik kalkınmalar, demokratik haklar ve küreselleşme ile birlikte yeni bir dünya düzeni oluşmaya başlamıştır. Kurulan yeni düzene paralel olarak toplumlarda da değişimler yaşandığı bilinmektedir. Bu gelişmelerin ekseninde var olan toplumsal hareketler

eski olarak adlandırılmış, gerçekleştirilmeye başlanan veya gerçekleşmesi planlanan toplumsal hareketlere yeni adı verilmiştir.

3. Yeni toplumsal hareketler

Toplumsal hareketler kavramında ‘eski ve yeni’ ayrımı 1960’lı yılların başlarında Alain Touraine öncülüğünde ortaya çıktığı bilinmektedir. Uncu’ya (2012, s. 175) göre, yeni toplumsal hareketler teorisi “Avrupa toplumları endüstriyel toplumla endüstrileşme sonrası toplum arasında bir geçiş aşamasıdır ve bu aşama içerisinde işçi hareketleri 20. yüzyıl başında sahip olduğu merkezi rolünü toplum içinde yavaş yavaş kaybetmekte, yerini sınıfsal ideolojiler etrafında şekillenmeyen, daha kültürel içerikli toplumsal hareketlere bırakmaktadır”. Böylelikle eski olarak adlandırılan toplumsal hareketler (işçi vb.) yerini yeni hareketlere (özgürlük, feminizm vb. gibi) bırakmaktadır. 1960’lardan günümüze kadar eski yeni tartışmasında ortak bir yargıya varılamamıştır. Ancak eski kavramının genellikle işçi ve sınıf çatışmalarını anlatmak için kullanıldığı, yeni kavramının ise feminizm, kadın hakları, nükleer karşıtı, barış gibi hareketleri anlatmak için kullanıldığı bilinmektedir. Yeni toplumsal hareketlerde, sınıf ve işçi hareketlerinde olduğu gibi büyük kitleler ortaya çıkmamıştır. İncelenen yeni toplumsal hareketlerde katılımcıların eski hareketlere göre daha dağınık halde buldukları ve ortak bir merkezin\liderin bulunmadığı görülmüştür. Yeni toplumsal hareketlerin gündeme gelmesinin ardından araştırmacılar tarafından yeni tanımlamalar yapılmış ve bazı noktalar üzerinde durulmuştur. Önder’e (2008, s. 597) göre, endüstriyel gelişimin yarattığı yeni sorunlara karşı çıkan tepkiler, sanayi toplumunun oluşması, devlet ve toplum ilişkilerinin yeniden inşası, teknoloji ve ekonomik koşulların yarattığı yeni bir eğitilmiş sınıfın ortaya çıkışı ve modernlik karşıtı tepkilerin gündeme gelmesi var olan hareketleri yeniden biçimlendirmiştir. Bu bağlamda, yeni kavramının ortaya çıkışını küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve toplum yapısında yaşanan değişimler hızlandırmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin ivme kazanması yukarıdaki sebeplerin yol açtığı bunalımlara gösterilen tepkiler ile gerçekleşmiştir. 1960’larda gündeme gelen yeni toplumsal hareketlerin, araştırmacılar ve kuramcılar tarafından neden yeni olarak kabul edildiği ile ilgili bir uzlaşmanın olmadığı aşikârdır. Fikir birliği sağlanmamış olsa da yeni olanın ne olduğu ile ilgili bazı niteliklerin belirlendiği görülmüştür. Önder’e (2008, s. 598) göre yeni toplumsal hareketler özellikle eğitilmiş kişileri devşirmekte ve toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, yeni hareketler sabit ve merkezi bir sisteme bağlı değildirler. Bunun yerine, çoğulcu bir kültür etrafında toplanarak farklı olmayı ve farklılığın hakkını savunurken, geleneksel olanın dışında kalan siyasi bir katılım hakkı geliştirmektedirler. Bu niteliklere göre yeni toplumsal hareketlerdeki yeni kavramı ile katılımcıların daha eğitilmiş, ekonomik bir güvene sahip, orta sınıf, tek bir amaç ve birey üzerinde toplanılmayan kişilerden oluştuğu belirtilmektedir.

Yeni toplumsal hareketler teorisine göre, eski ve yeni toplumsal hareketler arasında bir kopuşun yaşandığı ileri sürülmektedir. İşçi ve sınıf hareketlerinin yaşandığı eski hareketler yerini insan hakları ve özgürlüklerin ön planda tutulduğu yeni hareketlere bırakmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin karakteristik özelliklerinden biri de genel kabul gören fikirleri paylaşan ve sunan kişilerin bizzat hareketin içinde olan kişilerden çıkmasıdır. Oysaki eski toplumsal hareketlerde hareketi gerçekleştiren kişiler fikir beyan etmezdi. Hareketi inceleyen kişilerden veya seçkinlerden bir/birkaçı tarafından açıklamalar yapıldığı bilinmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin belirli bir sınıfsal yapısı olmadığı dile getirilmektedir. Ancak, bu noktada yeni toplumsal hareketlerin bir sınıfın ve kitlenin içindeki farklılıklar ile oluşturduğu homojen bir hareket olduğunu söylemek daha doğru görülmektedir. Bu noktada yeni toplumsal hareketler, “devleti fethetmeyi, iktisadi talepleri ve işçi sınıfını örgütlemeyi önüne koymuş eski tip hareketlerden kopuşu ve sivil toplum içinde örgütlenen, iktidar hedefi olmayan, savunmacı, kısmi talepler peşinde koşan, kimlik ve hayat tarzı üzerinde duran hareketlere yönelmeyi ihtiva

etmektedir” (Çetinkaya, 2014, s. 483). Söz konusu bu farklılaşmalar eski ve yeni arasında bir değişimin var olduğunun açık göstergesidir. Yeni toplumsal hareketler, harekete katılımı teşvik eden bir hiyerarşi üzerine kurulmuştur. Öyle ki sunulan demokratik davranış sayesinde toplumun birbirinden farklı yaşam tarzı, tutum, karakter ve ekonomik düzeye sahip olan bireyler harekete destek vermek için katılmaktadır. Bu noktada, eski toplumsal hareketler de sık sık ekonomi ve iktidar üzerine yapılanmalar kurulurken yeni hareketlerde toplumun yaşamı, özgürlük ve kamu hakları ön planda tutulmaktadır. Bu durum ise daha çok katılımcıya hitap etmesine, farklı toplumsal statüden bireylerin harekete ilgi duymasına olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak, eski ve yeni arasında belirgin farkların olduğu ve bireylerin taleplerinin değiştiği net bir şekilde görülmektedir. Değişen dünya düzenine paralel olarak değişen toplum ve isteklerinin de gelişen yeni hareketler ile hayat bulması normal kabul edilmektedir.

4. Yeni toplumsal hareketler ve sosyal medya

Yeni toplumsal hareketlere ‘yeni’ kavramını kazandıran en önemli faktörlerden biri yeni medya araçlarıdır. Yeni medya kavramı “genel olarak var olan medyayı, etkileşimli olarak, sayısal veriye dönüştürmeye yönlendiren ve bilgisayar aracılığıyla üretim, dağıtım ve paylaşım sağlayan ortamlar” (Manovich, 2001, s. 19) olarak tanımlanmaktadır. Yeni medya kullanıcılarına içerik üretme, değerlendirme, yorumlama imkânı vermekte ve içerisinde birçok iletişim ağını barındırmaktadır. Yeni medyanın en önemli bileşeni olan sosyal medya ortamları toplumsal hareketler içinde ayrı bir önem taşımaktadır. Sosyal medya, “kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir” (Sayımer, 2008, s. 123). Başka bir tanıma göre sosyal medya, “insanların online olarak birlikte “zaman geçirmelerine” ve özel konularda birbirleriyle etkileşim ve bağlantı kurmalarına izin veren sanal iletişimdir” (Cheung, 2011, s. 1337). Yeni toplumsal hareket aktivistleri internet ve sosyal medya ortamlarını aktif bir şekilde kullanmaktadır. 1990’ların sonunda iletişim teknolojisinin sunduğu imkânlar ile gelişen toplumsal hareketler, internet ve sosyal ağlar ile birlikte etkisini uluslararası alanda göstermeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler teorisine göre, iktidara karşı yapılan eylemlerde ve bireylerin kendilerini, fikirlerini ve haklarını savunma tarzlarında değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimin neden olan etkenler arasından en önemlisi internet ve sosyal medya ortamlarının insan hayatına dâhil olmasıdır.

Yeni toplumsal hareketlerin eylem yöntemi hareketi görünür ve etkili kılan etkenlerden biridir. Aktivistlerin hareketi duyurabilmek, destek bulabilmek, etkisini artırabilmek ve en önemlisi görünür olabilmek için sosyal medyaya ihtiyacı vardır. Sosyal medya hem gerçek yaşamda hem de sanal ortamda hareketi görünür hale getirirken, hareketi destekleyen grupların dijital ortamlarda da değişimler yaratmasının önünü açmıştır. Özellikle e-eylemcilik olarak adlandırılan bu ortam ile bireylerin harekete katılmaları için gerçek yaşama dâhil olmaları gerekmemektedir. Öyle ki bu ortamda bir “tıklama” ile harekete katılma ve görüş yansıtma mümkün hale gelmiştir. Aynı zamanda bireyler sosyal medya aracılığı ile kendilerine sanal bir kimlik oluşturarak paylaşım yapabilmektedirler. Bu durum “Anonim” kavramı ile açıklanmaktadır. Anonim kimlikler ve takma isimler ile hangi bireyin, hangi ülkede, kaç yaşında, adresi vb. hiçbir bilgisi gözükmeden paylaşım yapılabilmektedir. Bu sayede güç grupları veya iktidar korkusu olmadan desteklenen hareket için yanlış/doğru fikir beyan etmeleri mümkündür.

Gelişen iletişim teknolojilerine paralel olarak yeni toplumsal hareketlerde de gelişmeler yaşanmıştır. Sosyal medya bireylerin; düşüncelerini, fikirlerini ve isteklerini herhangi bir iktidar baskısı veya muhalif bir grubun etkisi olmadan dile getirebildikleri ve seslerini duyurma imkânı buldukları bir ortama dönüşmüştür. Özellikle sosyal medyanın yeni toplumsal hareketler için yeni bir alan haline geldiği söylenebilir. Yeni toplumsal hareketler, iletişim teknolojileri ile koordinasyonu sağlamakta ve sosyal medya ortamlarında sayfalar, profiller ve

bağlantılar oluşturarak etkinliği görünür hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bauman ve Lyon (2013, s. 55) son yıllarda gerçekleşen yeni toplumsal hareketler bağlamında benzerlikleri şu şekilde ifade etmektedirler. Yeni hareketlerin bir merkezi örgüt tarafından yönetilmediği, belirli bir liderlerinin olmayışı, toplumun her kesiminden destekleyicilerin bir arada var olmaları, her destekleyicinin barışı korumak ve toplumsal düzenin önündeki engel teşkil eden her bir bariyerin yıkılmasını hedeflemektelerdir. Her bir bariyerin yıkılması protestocuların bir amacına daha ulaşmasını simgelemektedir. Bauman ve Lyon'a göre, her açıdan farklı insanları bir araya getiren yeni toplumsal hareketler amaç ve hedeflerin bir olduğunu kimsenin yalnız olmadığını dile getirmektedir. Özellikle yeni iletişim teknolojileri sayesinde büyük bir dayanışmanın oluşacağı düşünülmektedir. "Ayrıca bu dayanışmanın, işçi hareketi gibi seçilmiş davayı paylaşma anlamında değil, meydana bir araya gelen insanların bir amaç etrafında toplanarak "biz" olması ile bir davaya sahip olma anlamında bir dayanışma olduğunu vurgulayarak işçi hareketleri ile arasındaki farkı "dayanışma" kavramı üzerinden tanımlamaktadırlar" (2013, s. 55-56). Eski toplumsal hareketlerde görülen işçi hareketinin bu noktada neden eski olduğu daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin sosyal medya ortamları ile ortak bir akıl ve ruhtan uzaklaştığı daha bireysel bir yapıya büründüğü görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medya etrafında birey merkezli kurulan ve sürdürülen ortamın toplumsal hareketleri de dönüştürdüğü ve etkilediği ifade edilebilir.

Toplumsal hareketlere yeni bir alan sunan sosyal medya ortamları harekete katılımı da büyük oranda etkilemektedir. Eski hareketlerde kapalı bir iletişim ve söylemsel eylemler görülmekte iken yeni hareketlerde demokratik ve açık bir iletişim alanı bulunmaktadır. Ancak sosyal medya ile harekete katılmanın bir tıkla sağlanması hareketin tam anlamı ile desteklenip desteklenmediğini anlama konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Örneğin birçok birey çoğu harekete sadece gündeme ayak uydurmak için veya görünür olmak için destek vermektedir. Bu durum ise hareketin istatistiklerinde sapmalar yaşandığını göstermektedir. Bir başka örnekte ise sadece 19 Mayıs veya 23 Nisan'da profil fotoğrafını ve durumunu güncelleyerek bir fark yaratacağını düşünen bireylerin varlığı medyada sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin sosyal medya ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması ile büyük bir değişime uğradığı görülmektedir. Bu noktada özellikle "2011 yılının ilk aylarında başta Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan halk hareketlerinin örgütlenme ve iletişim aracı olarak sosyal medya araçlarından yararlanılması, yaşanan halk hareketlerine sosyal medya devrimi" (Babacan, 2014, s. 143) gibi ifadelerin yer alması sosyal medyanın gücünü ve etkisini bizlere kanıtlamaktadır. Yeni toplumsal hareket aktivistleri sosyal medya ortamlarını kullanarak gerçekleşen hareketin amaçlarını ve haklarını savunan paylaşımlar yaparak örgütlenmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçlerde sosyal medyanın, hareketin en önemli iletişim aracı olduğu kabul görmektedir. Sosyal medya aracılığı ile aktivistler yapılan eylem veya protestoları, yaptıkları açıklamaları, hareketin amaçlarını ve hareket esnasında yaşanan sorunları tüm dünyaya duyurmaktadırlar. Genel olarak bakıldığında sosyal medya, yaşanan bir toplumsal hareketin görülmesini, örgütlenmesini ve haberleşmesi anlamında birçok kolaylık sunmaktadır. Ancak tüm bu artı yönlerinin yanında, sosyal medyanın sahte kimliklere açık olması, kolaylıkla yönlendirilebilir olması ve hareketin amacından saptırılabilir olması, var olan toplumsal hareketi ciddi bir tehlike ve yükümlülüğün altına sokabilmektedir. Bu bağlamda masum bir hareket olarak başlayan bir eylem, sosyal medya ile kontrol edilemez ve amacından uzaklaşmış, farklı işleyen bir harekete dönüşebilmektedir.

5. Modern mısır tarihi

Mısır'ın tarihine siyasi açıdan bakıldığında sürekli olarak askeri bir yönetim tarafından yönetildiği görülmektedir. "Yöneticilerin hiçbirinin seçiminde fikir beyan edemeyen Mısır halkı, yaklaşık 60 yıl boyunca asker kökenli yöneticiler tarafından ve güçlü bir "ordu" unsuruyla yönetilmiştir" (Sınmaz, 2019, s. 1). 1952'den beri Cumhuriyet rejimi ile yönetilen

Mısır'ın Muhammed Mursi dışındaki tüm yöneticileri askeri kökenlidir. Mısır, ülke konumu, ekonomisi, kültürü, düzenli ordusu ve Mısırlıların deyimi ile Dünyanın Anası konumundadır. Mısırın Arap ülkelerinden ayrışmasının en önemli sebebi, topraklarının dünyanın en eski uygarlıklarına şahitlik yapmasıdır. “Akdeniz, Afrika ve Arap kimliklerinin kesişimin de yer alan ülke, dünya ticaretinin üçte birinin akışını sağlayan Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapmaktadır ve dünyanın en uzun nehri olan Nil Nehri'nin kıyıdaş ülkelerinden biridir” (Sınmaz, 2019, s. 2). Genel olarak Mısır, uzun yıllar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Osmanlı yönetimi Fransız işgali ile sona ermiş ve 19. yüzyıla gelindiğinde yarı İngiliz kontrolünde yarı bağımsız bir ülke konumunu almıştır. 1956 yılına gelindiğinde Mısırlılar kadar Batı için de önemli olan Süveyş kanalı millileştirilmiştir. Süveyş kanalı; Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan en kısa deniz yolu olması sebebi ile tüm dünya için önemli bir konumda bulunmaktadır. Süveyş kanalının millileşmesi sonucu çıkarları tehlikeye giren ülkeler siyasi olarak yaptırımlara ve askeri güce başvurmuş ancak bu başvurular başarılı olmamıştır. Mısır siyasi bir başarı elde ederek Süveyş kanalını millileştirmiştir. Bu dönemi başarı ile yürüten Cemal Abdül Nasır 1970 yılında hayatını kaybetmiş ve yerine Enver Sedat getirilmiştir. Enver Sedat, batı dünyası ile ilişkilerini iyi bir şekilde yürütmüş ve Mısır ekonomisi özel sektöre bırakmıştır. Aynı zamanda “mısır ekonomisinde özel sektöre yeniden yer vermiş, açık kapı politikası uygulamaya başlayarak yabancı sermayenin ülkeye gelmesini sağlamıştır” (Chapin & Metz, 1990, s. 209). Enver, 1981 yılında bir suikast ile hayatını kaybetmiş; yerine Mısır devriminin gerçekleştirilmesindeki başlıca sebepleri yaratan, askeri kökenli Hüsnü Mübarek getirilmiştir. Mısır literatürüne göre, Mübarek dönemi boyunca ElWafd, Tagamma ve El-Karama gibi muhalefet partileri varlığını Mübarek'in izin verdiği sürece sürdürmüşler ve bu sayede siyasal bir ortamın var olduğu savunulmuştur. Aynı zamanda Mübarek, “halkını anayasal haklarından mahrum bırakmış, devleti olağanüstü hal yasalarına göre yöneterek polis ve tutuklanma yetkilerini genişletmiş ve bu yönetimin İslamcı terörle mücadele için gerekli olduğunu savunmuştur” (Yücel, 2014, s. 50). Mübarek'in görevi boyunca ülkeyi olağanüstü hâl gibi yönetmesi, halkı baskı altında tutması, ekonomik açıdan halkını düşünmemesi ve ülkenin refah seviyesinin düşmesi Mısır Devrimine zemin hazırlayan faktörlerdir. Mübarek, ülke yönetimi sürecinde, kendine karşı bir muhalefet oluşmasına izin vermemiş ve tek parti, tek iktidar yönetimini benimsemiştir. Girdiği dört seçimi de kazanan Mübarek, demokratikleşme, özgür düşünce gibi kavramları görmezden gelmiştir.

6. Mısır devrimi

Hüsnü Mübarek'in baskıcı yönetim şekli ve üst üste beş kez iktidara gelmesi ile halk içinde ayaklanmalar çıkmaya başlamıştır. Özellikle mısır devriminin yaşanmasının temel nedeni, baskıcı rejimin sonra ermesi, demokratik bir düzen kurulması ve Mısır halkının siyasi, sosyal, ekonomik gibi birçok açıdan iyi bir konuma gelme isteğidir. İlk olarak 2011 yılı 25 Ocak günü Tahrir Meydan'ında gösteriler meydana gelmiştir. Mübarek'in anayasal reformlar yapmaması eylemi görmezden gelmesi ile eylem Tahrir Meydanı'nda şiddetini artırarak devam etmiştir. Bu noktada gerçekleştirilen toplumsal hareket karşısında çaresiz kalen Mübarek, 11 Şubat 2011 tarihinde görevinden ayrılacağı haberini duyurmuştur. Gelen istifa haberinden sonra, “Mübarek'in silah arkadaşlarının görevi devralması meydandaki halkın beklentisini karşılamamış ve halk adil seçimlerin bir an önce yapılmasını ve halkın seçtiği kişilerin yönetimi devralmasını talep etmişlerdir” (Ayhan, 2012 s. 113).

Mısır tarihinde sıklıkla görüldüğü gibi Mübarek'in istifası ile yerine halkın istediği biri değil askeri yönetim devralmıştır. Tüm bu karışıklıklar yaşanırken Mısır bir seçime gitmiş ve Müslüman kardeşliğin partisi öne çıkmış ve kardeşliğin aday olan Muhammed Mursi seçimi kazanmıştır. Bu bağlamda Mısır'da “demokratik seçimler sonucu işbaşına gelen ilk lider olma özelliğine haiz Muhammed Mursi, 30 Haziran 2012 günü Cumhurbaşkanlığı görevini resmen devralmıştır” (Yücel, 2014, s. 55). Mursi'nin hazırladığı anayasa ve meclisteki İslam

gruplarının fazlalığı halkı huzursuz etmeye başlamış, bir İslam devletinin kurulacağı demokratik ve özgürlük haklarının yeniden yok olacağı halkı huzursuz etmiştir. Bu süreçte halkın ekonomik düzeyindeki düşüş var olan krizi tetiklemiş ve Mursi'nin istifası istenmiştir. Yeniden sokaklara ve meydanlara çıkan halk ile iktidar arasında bir çekişme yaşanmış, iktidar yanlısı ve karşıtı olarak halk ikiye bölünmüştür. Bu noktada 3 Temmuz günü Mursi'nin görevi ordu tarafından sona erdirilmiştir. Son noktayı koyan askeri güç, Mısırlı bir yargıç ve politikacı olan, Adli Mansur'u cumhurbaşkanı olarak tayin etmiş ve en kısa sürede seçimlerin yapılacağını iletmiştir. Bu süreçte Müslüman kardeşliği terör örgütü olarak kabul edilmiştir.

7. Yeni toplumsal hareketlerde sosyal medya

Toplumsal değişimlerde toplumun karşılıklı iletişimini, örgütlenmeyi ve hareketin duyurulmasında sosyal medya olarak adlandırdığımız çevrimiçi iletişim platformlarının rolü büyüktür. Çevrimiçi iletişim; “televizyon, radyo ve gazetelerden oluşan geleneksel medyanın tek taraflı iletişim mantığından farklıdır ve yeni medya araçları kullanıcılarına sadece mesajı alma değil aynı zamanda gerçek zamanlı olarak yorum yapma ve paylaşımında bulunma imkânı sunmaktadır” (Telli, 2012, s. 71). Çevrimiçi iletişimin sunmuş olduğu avantajlar toplumsal hareketler için oldukça önemlidir. Hareketlerde yaşanan olayların insanlara duyurulması, hareketin amacının net bir şekilde kitlelere aktarılması, sürdürülmesi ve maliyetinin oldukça düşük olması çevrimiçi ortamları hareketlerin vazgeçilmezi haline getirmektedir. Toplumsal hareketlerde başarı kazanmak isteyen aktivistlerin özellikle sosyal medyayı iyi tanımaları gerekmektedir. Sosyal medya ile bireyler kazanılabilir, amaç ve hedefler aktarılabilir ve toplumla iletişim düşük maliyetli bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Sosyal medya, sunduğu gizli profiller ve sanal kimlikler ile gerçek hayatta bir toplumsal harekete katılamayacak, özgüvensiz veya çekingen birini, harekete katılacak hatta söz söyleyecek biri haline getirmektedir. Sosyal medyada gerçekleşen bu hareketleri Arthur Kroker siber aktivizm olarak adlandırmaktadır. Siber aktivizm'in mısır devrimine yansımaları ise şu şekilde açıklanmaktadır. “Otokratik toplumların cesur vatandaşları, bütün siyasi rejimlerin en ele avuca gelmez hakkını, yani bireylerin karşılık görme korkusu olmadan toplanma, hapse atılma tehlikesi olmadan konuşma, şiddete maruz kalmaksızın muhalefet etme, geçmişten farklı bir gelecek için oy kullanma hakkını savunmak üzere sokaklara çıkmıştır” (aktaran Telli, 2012, s. 72). Bu noktada, açıkça görülmektedir ki halkın isteği ve sosyal medyanın gücü birleştiğinde büyük etkiler yaratmak mümkün olmaktadır. Mısır'da yaşanan bu devrim günümüzde de hem sanal hem de reel bir devrim niteliğindedir.

Sosyal medya sayesinde bireyin toplumsal hareketlere katılması sadece bir “tıklama” ve “beğenme” uzağındadır. Bu durumun yukarıda da bahsedildiği gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Bunun yanında yapılan bazı araştırmalarda dezavantajları da olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, bazı kişiler sadece ben de varım demek, görünürlüklerini artırmak, takipçi, beğeni ve bu ağlarda popüler olmak için çeşitli eylemlere ve hareketlere katıldıkları görülmüştür. Bu durumu Karagöz (2013, s. 145) şu şekilde özetlemekte; “Yani pek çok internet aktivisti, aslında neyi, neden desteklediğinin veya neye, neden karşı çıktığının bile farkında değildir. Yalnızca belirli günlerde profil fotoğrafını değiştirerek bir şeyleri değiştirebileceğine inananlar, yaralanan vicdanlarını bu şekilde rahatlatarak, tepkileri etkiye dönüşmeden uysallaşmaktadırlar”. Bu bağlamda, gerçekleştirilen toplumsal hareketlerde sosyal medya kapsamlı bir şekilde analiz edilmeli ve hareketin amacının dışına çıkmaması için sürekli olarak takip edilmelidir. Sosyal medya ortamları özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketlerde sıkça gündeme gelmiştir. Bu hareketlerin içinde araştırma konusunu oluşturan Mısır Devrimi de yer almaktadır. Genel anlamda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan hareketlerin sosyal medya ile dünyaya duyurulması bazı araştırmalarda sosyal medya devrimi olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

8. Mısır devriminde sosyal medya

Arap Baharı sürecinde Orta Doğu'da yaşanan internet kısıtlamaları ve yasaklara rağmen Mısır'da internet kullanımı şaşırtıcı derecede yüksek seyretmektedir. Bu süreçte Mısır, internet kullanımı açısından dünya genelinde 21. sırada yer almıştır. Kullanım oranlarının yüksek olmasına paralel olarak isyan sürecinde sosyal medyanın öne çıkması şaşırtıcı olmamıştır. Sosyal medyanın kontrolünün zor olması, Mısırlı aktivistler için büyük avantaj sağlamıştır. Bu noktada aktivistler sadece seslerini Mısır halkına değil, dünyaya duyurma fırsatı da elde etmişlerdir. Bu durum ise hareketi uluslararası ölçekte görünür hale getirmiştir. Bhuiyan'e göre, "Sosyal medyanın Mısırlı protestoculara sunduğu hızlı ve etkin iletişim halinin, seslerini tüm dünyaya gerçek zamanlı olarak duyurma imkânının yanında; rejimin, protestoların önünü kesmek için uygulayacağı politikalara bakıldığında, sosyal medyanın bu süreçteki rolüne de temkinli yaklaşmak gerekmektedir" (aktaran Aktar, 2016, s. 37). Öyle ki sosyal medyanın sunduğu imkânları doğru ve etkin kullanmak, aktivistleri hükümete karşı güçlendirebilir aynı zamanda zayıflatabilir. Bundan dolayı aktivistlerin yaşanan süreci iyi analiz ederek doğru adımlar ile sosyal medyayı yönlendirmeleri hareketi doğrudan etkilemektedir.

Taranan kaynaklarda ve araştırmalarda; Mısır'da eylemlerin yapıldığı, grupların örgütlendiği sokaklarda ve Tahrir Meydanı'nda insanları yönlendiren, yaşanan sürece dikkat çeken ve isyanın haklı sebeplerini duyuran çeşitli öncü grupların disiplinli bir biçimde alanlarda varlığı bilinmektedir. Bu gruplar, insanlar ile konuşmanın dışında internet ve sosyal medyayı da aktif şekilde kullanmışlardır. Ancak aktivistlerin yanı sıra özellikle olayların başladığı 25 Ocak tarihinde Rassd Haber Ağı olarak bilinen (RNN) sunduğu hızlı haber akışı ile rakip gazete, televizyon kanalları ve uluslararası medyaya yaşanan olaylara ilişkin haber ve bilgi sağlamıştır. Başta Tahrir Meydanı olmak üzere sokaklarda yaşanan eylemleri, ordu şiddetini, duvarlara çizilen resimleri ve isyan sürecinde yaşanan daha birçok olayı, dünyaya aktivistler ve Rassd Haber Ağı sosyal medya ortamları ile sunmuştur. Bu süreçte politik açıdan deneyimi olmayan ancak internet ve sosyal ortamları iyi kullanan bireyler bilgilerini açığa çıkarmadan devrim ile ilgili haberler hazırlayıp dünyaya içerik akışını sağlamayı başarmışlardır. Aktivistler, sosyal medya ile "Mısır toplumunun büyük çoğunluğunu oluşturan alt sınıfının sokak tabanlı "shaabi" leri, Shabab'al Facebook (Facebook Gençliği) olgusunu oluşturarak, dijital çeşitlenme ile bölünmeler yaşayan grupların tekrar birleşip kitlesel olarak harekete geçmesinde etkin olmuş ve Tahrir'de başı çeken muhalif grupların bir araya gelmesini" (Aktar, 2016, s. 39) sağlamıştır.

Mısır'da henüz halk ayaklanması başlamadan önce, 6 Nisan Hareketi grup öncüleri Facebook sayfalarından Tahrir Meydanı'nda toplanma çağrısı yapmıştır. Bu çağrıda 89.250 kişinin Tahrir Meydanı'nda yapılacak eyleme katılacağı bilgisini paylaşmışlar ancak Strafor İstihbarat Şirketi bu verinin doğru olmadığını, yapılan eyleme çok daha az kişinin katıldığını belirtmiştir. Bu durumun nedeni, halkın internete erişiminin kısıtlanması olarak yorumlanmıştır. Erişimi kısıtlanan kişilerin isyanlar ile ilgili yapılan haberleri takip etme, paylaşma veya yorumlama imkânı da olmamaktadır. Hareketin paylaşımlarına ulaşabilen bireylerin büyük çoğunluğunun daha önce benzer hareketlere katıldığı veya örgütlü gruplara üye olduğu bilinen kişilerden oluşmaktadır. Nopujaim'a (2013) göre,

Kahire'nin banliyölerinde yaşayan ve birçoğunun evinde televizyon bile olmayan insanlar, isyanlara katılmıştır. Bu insanların isyana katılmasını sosyal medya ile hiçbir alakası yoktur. Zira Kahire sokakları çoktan bir isyan havasına bürünmüştü. İnsanlar sokaktan geçenlere, balkondan seyredenlere sesleniyor, ev ev, dolaşım insanların kendilerine katılmalarını istiyorlardı.

Bu durum, aslında Mısır Devrimi'nin sadece sosyal medya devrimi olmadığını en büyük kanıtlarından birisidir. Eyleme katılma çağrıları gün geçtikçe tüm şehre yayılmış ve Kahire'de herkes sokaklara dökülmüştür. Eylemler aktif olarak devam ederken bir yandan da Mısır Devrimi ile ilgili birçok sosyal medya hesabı açılmış ve bu hesapları takip edenler üzerinden çeşitli analizler yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda bu sayfalara üye olan kişileri temel alarak aktivistlerin gerçek sayısının hesaplanmasında doğru verilerin ulaşılmayacağı da göstergesidir. Paylaşılan verilere göre açılan sayfayı 3,4 milyon kişi takip etmektedir. Bu noktada, sanal ortamlardaki paylaşımların ve destek çağrılarının sadece soyut eylemler olarak kaldığı tespit edilmiştir. Farklı bir araştırma sitesi olan "Sysomos'un Mısır ile ilgili atılan tweetler üzerinden yaptığı araştırmaya göre toplamda 52 milyon Twitter kullanıcısının sadece 14 bin 542'sinin yaşadığı yer olarak Mısır, Yemen veya Tunus olarak gösterdiği ortaya çıkmıştır" (Berkan, 2011). Ortaya konulan veriler, sosyal medya ortamlardaki çoğunluğun sadece bir yanılığdan ibaret olduğunu açıkça göstermektedir.

Eylemlerin artması ve açılan sosyal medya sayfalarının kontrol altına alınması için hükümet, internet üzerinden halkı yıpratma çalışmalarına başlamıştır. Çeşitli bölgelerde internet kesintileri, internetin yavaşlatılması ve şebeke sorunları yaratılmış olsa da aktivistler ise bu durumu önemsemeyip bu duruma çözümler üretmişlerdir. Konu ile ilgili anket çalışmaları yapmış olan Navid Hassanpour, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; "Cep telefonu ve internet hizmetlerinin kesilmesi huzursuzluğu en azından üç önemli şekilde şiddetlendirdi. Huzursuzluktan habersiz olan ya da ilgilenmeyen birçok apolitik yurttaşı uyandırdı; yüz yüze iletişimin artmasını yani sokaklarda daha fazla fiziki varlık gösterilmesini zorunlu kıldı (2012, s. 36). Bu noktada, hükümetin yapmak istediği durum Hassanpour'un da belirttiği gibi tam tersine dönmüştür. Hareketten haberi olmayan veya uzak durmayı tercih eden bireyler, hareketin ciddiyetinin farkına varmış ve sokaklardaki aktivist sayısında da gözle görülür artışlar yaşanmıştır. Hükümetin isyana karşı uyguladığı politikaların etkili olmaması, eylemlerin artarak devam etmesi, sosyal medya ortamlarında açılan sayfaların ve katılımcıların günden güne çoğalması gibi birçok sebep yeni bir hareketin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bu durum ise sosyal medyadaki etkilerin ve verilerin görüldüğü kadar etkili olmadığını ve bir devrimi gerçekleştirmek için yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Sosyal medyanın devrim için etkisinin görüldüğü gibi olmadığını savunan Rabab El-Mahdi (2012) durumu şu şekilde özetlemektedir;

Mısır'da devrimin başladığı zaman Facebook'a ulaşımı olan en fazla bir milyon insan vardı. Facebook üzerinden yapılan çağrılarla birkaç bin insan bir araya geliyordu. Ama ne zamanki kitlesel yürüyüşler yaptık ve fiziksel olarak sokaklarda kendimizi gösterdik, o zaman sayımız milyonları buldu. Sadece sosyal medyayı kullanarak örgütlemeye çalıştığımız gösteriler bir hayal kırıklığıydı.

Bu bağlamda Mısır Devrimi'nde fiili ve gerçek eylemlerin, sanal eylemlerden daha etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda sosyal medyanın etkisinin tek başına yeterli olmadığı, fiili eylem yapılmadan hareketin etkisini yitireceği de ifade edilmektedir. Buradaki en önemli nokta, Mısır Devrimi'nin internet sosyal medya olmasa da gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Taranan veriler ve araştırmalar kapsamında; bu devrimin sosyal medya olmasa dahi bir gün mutlaka olacağı ancak yayılma ve küreselleşme hızının bu denli olmayacağı yönündedir.

Edinilen bilgiler ve tüm değerlendirmeler ışığında araştırmanın alanyazına olan katkısını artırmak ve yaşanan süreci bizzat Mısırlıların kelimeleri ile göstermek için editörlüğünü Nadia Idle ve Alex Nunns'un yapmış olduğu "Tahrir Meydanı'ndan Tweet'ler" adlı çalışmadan rastgele seçilmiş bazı tweetler ile Mısır Devrimi, Mısırlıların gözünden sunmak istenmiştir. Tweetler tarihlere göre şu şekilde sıralanmaktadır (Idle & Nunns, 2019, s. 23-243):

14 Ocak 2011, Tunus Devrimi Twitter'a dökülüyor... Halk tarih yazıyor!

15 Ocak 2011, Bu gece bazı insanlar yatağa "Bugün ülkemizin özgürleşmesine yardım ettim" diyerek gidecekler.

- 24 Ocak 2011, Korkuyorum, heyecanlıyım ve umut doluyum #jan25
- 25 Ocak 2011, Duş, Kargo pantolon, Kapüşonlu giyecek, koşu ayakkabısı, telefon şarj edildi, nakit, kimlik, sigaralar ve her ihtimale karşı göz yaşartıcı sprey. Ben hazırım! #jan25
- 25 Ocak 2011, Herkes Tahrir'e gelsin, size burada ihtiyacımız var en az 10.000 kişiyiz ve artık polis yok #jan25
- 25 Ocak 2011, Tahrir Meydanında hiçbir haberleşme aracı çalışmıyor. Kimseyi arayamıyor ya da twitter'ı güncelleyemiyoruz. Son gelişmeleri öğrenmek ve haber vermek için meydanın dışına çıktım #jan25
- 26 Ocak 2011, Bugün neler olacağından haberi olan var mı? Nerede ve ne zaman? #jan25
- 26 Ocak 2011, İnternet hizmet sağlayıcımı aradım. Facebook ve Twitter'ın hükümet tarafından kapatıldığını onayladılar. #jan25
- 27 Ocak 2011, Herkes yorgun olmasına rağmen kimsenin gözüne uyku girmiyor. Hepimizin dinlenmeye ihtiyacı var ama bu günlerde kim gerçekten dinlenebilir ki? #jan25
- 29 Ocak 2011, "Bilinmeyen" bir yerden internet bağlantısı kurdum. Sokaklarda MİLYONLARCA insan var ve MÜBAREK GİDENE kadar durmayacaklar! #jan25
- 30 Ocak 2011, Hissedebiliyorum, o kadar yakın ki kalbim çarpıyor, Mübarek düşüyor #jan25
- 30 Ocak 2011, Birkaç dakikalığına internete bağlanmayı başardım... Yağma ve şiddet hakkındaki tüm ANA AKIM MEDYA haberleri ABARTILI! Protestolar hala tüm gücüyle devam ediyor. #jan25
- 2 Şubat 2011, Tahrir'de gerçekten panik var. Meydan Mübarek gösterileri tarafından işgal edildi. #jan25
- 3 Şubat 2011, Tahrir'de muhteşem bir atmosfer var, neşe meydana geri döndü. Muazzam bir kalabalık şarkı söylüyor, dans ediyor, bizi mağlup edemezler. #jan25
- 4 Şubat 2011, Tahrir meydanından ayrılırken insanlar sizinle el sıkışıyor, bugün gelmeniz gerektiğini hatırlatıyor. "mesajı dışarıya götürmemizi" söylüyorlar #jan25
- 5 Şubat 2011, Tahrir duvarlarına büyük harflerle "Twitter", "Facebook" ve "El Cezire" yazıldı. #jan25
- 7 Şubat 2011, Uzlaşma YOK, geri dönme YOK, vazgeçmek YOK>>>Devrim Zaferi tek seçenek #jan25
- 10 Şubat 2011, İşçiler greve gittiği için bugün Kahire'de toplu taşıma aracı yok. Devrim Muhteşem! #jan25
- 11 Şubat 2011, Ömer Süleyman, Mübarek'in istifasını söylüyor. #jan25 (11 Şubat)
- 11 Şubat 2011, Başardık! #jan25
- 11 Şubat 2011, Hoşça kal Mübarek #jan25
- 11 Şubat 2011, Mısır'da artık işkenceye yer yok #jan25
- 12 Şubat 2011, Günaydın Mısır! Bugün özgürsün! #jan25

Mısır'da yaşanan otoriter rejim, siyasi baskı, ifade özgürlüğü, kısıtlı ve yandaş medya, ekonomik sorunlar ve daha birçok nedenle başlayan toplumsal hareketler 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek'in istifası ile sonuçlanmıştır. Devlet, devrimin başladığı ilk günden 11 Şubat'a kadar olan süreçte Twitter, Facebook ve canlı yayın akışını engelleme girişimlerinde bulunarak sürecin tüm dünyaya duyurulmasını engellemek istemiştir. Ancak yeni toplum hareketler bağlamında, teknoloji meraklısı aktivistler için bu engelleme girişimleri başarısız sonuçlanmıştır. Yukarıdaki tweet örneklerinde, yeni toplumsal hareket adıyla anılan Mısır devriminde aktivistlerin Twitter üzerinden #jan25 hashtag'i ile koordine oldukları ortaya konmuştur. Bizzat Mısır halkının yazışmaları, günlük durum bilgisi paylaştıkları, meydana toplanma saatini belirledikleri ve meydana gelemeyenlere olaylar hakkında bilgi ve haber verdikleri bir ortam haline gelmiştir. Atılan tweetlere detaylı bakıldığında, yeni toplumsal

hareketlerde sosyal medyanın önemli bir rolü olduğu açıkça ortaya konmuştur. Sosyal medya ortamlarından özellikle Twitter'ın kullanılması elbette tesadüf değildir. Bu süreçte Mısır halkı ve Twitter kullanıcıları kendilerini bir “vatandaş gazeteci” olarak görmüş ve her bir bireye doğru bilginin aktarılması için çalışmışlardır. Bu noktada bu sosyal platform devrime birçok avantaj sağlamıştır. Twitter ile haberleşme ve bilgi akışı çok hızlı sağlanmış, hashtagler ile sürekli gündemde kalınarak tüm dünyaya Mısır'da yaşanan olaylar aktarılmıştır. Mısır aktivistleri ülkedeki her bireye ulaşmanın ve olayları yandaş medyanın dışına aktarmanın yolunu Twitter sayesinde bulmuşlardır.

Sonuç

İnsanlık tarihi, insanlığın yazıyı bulması ve yerleşik hayata geçmesi ile başlamıştır. Yerleşik hayata geçen ve topluluklar halinde yaşamaya başlayan insan; yönetme, yönetilme içgüdüleri ve topluluk halinde yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkan sorunları çözme isteği sayesinde liderlik, hak, adalet, sorumluluk, kural ve hukuk gibi kavramları ve bu kavramların niteliklerini belirleyerek uygulayacak kurumları oluşturmuştur. Yerleşik yaşama geçmek, insanlık tarihi için bir devrim niteliği taşımaktadır. Bu devrimin avantajlarına paralel olarak birçok dezavantajı da bulunmaktadır. Bu bağlamda, toplum ve ülke yönetiminin bırakıldığı kişi/kişilerin demokratik bir şekilde seçilmesi ve halk tarafından yöneticinin denetlenmesi isteği yerleşik yaşama geçmenin sonuçlarından birisidir. Ülke yönetiminin bırakıldığı hükümet ile yönettiği toplumun istek, ekonomik düzey, yaşam standartları ve özgürlükler arasında uyumsuzluk her dönemde yaşanmaktadır. Bu durum ise, toplumun bazı kesimlerinin hükümete karşı isyan etmesine sebep olmaktadır. Bu isyan, reform ve inkılaplara toplumsal hareketlerde denilmektedir. Toplumsal hareketler, meydana geldiği toplumda büyük değişiklikler yaratabilmektedir. Gelişen insanlık ve teknoloji doğrultusunda toplumsal hareketlerde bir değişim söz konusu olmuştur. 1960'lardaki toplumsal hareketler genellikle hükümeti hedefleyen, ekonomik veya işçi hareketleri üzerinde yoğunlaşırken, 1970'lerde feminizm hareketi, kadın hareketi, barış hareketi, nükleer karşıtı hareket ve çevre bilim hareketleri üzerine yoğunlaşmakta ve yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler kuramcılarının göre, günümüz teknoloji dünyasında sınıf mücadeleleri, işçi hareketleri, sokak eylemleri sona ermiş yerini internet veya sosyal ortamlar aracılığı ile yapılan eylemler, sanal ortamlarda örgütlenen ve görünürlük kazanan hareketler almıştır. Yeni toplumsal hareketlerin başlıca karakteristik özellikleri arasında; katılımcıların eğitilmiş, ekonomik bir güvene sahip, orta veya üst sınıfta yer almaları, aynı zamanda internet ve sosyal medya ortamlarını kullanmaları dikkat çekmektedir. Her geçen gün gelişmekte olan insanın istek, beklenti ve talepleri de değişmektedir. Bu değişim ve gelişime paralel olarak toplumsal hareketlerde de eski ve yeni ayrımının altı net bir biçimde çizilmiştir. Bu anlamda yeni toplumsal hareketlerin amaçlarına ulaşması noktasında etkin bir araç olarak internet ve sosyal medya ortamları kullanılmaktadır. Yeni medyanın en işlevsel kolu olan sosyal medya ortamları, aktivistler için ciddi önem taşımaktadır. Sosyal medya ortamları; toplumsal hareketin görünürlüğünün ve katılımcıların artması, amaçların net bir şekilde tüm ulusa ve dünyaya duyurulması gibi birçok alanda aktivistlere avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlara paralel olarak sosyal medya ortamlarının birçok dezavantajları da bulunmaktadır. Öyle ki gerek hareketin amacından saptırılması gerekse hareketin zayıflatılmasını sağlayabilecek bir güce sahiptir. Bu bağlamda araştırma kapsamında incelenen Mısır'da, 2011 yılında Mısır Devrimi olarak adlandırılan süreçte sosyal medya ortamları sıkça gündeme gelmiştir. Mısır Devrimi'nde aktivistler tarafından sosyal medya ortamları ülkedeki imkânlar dâhilinde sıklıkla kullanılmıştır. Aktivistler, sosyal medya üzerinden ülkedeki durumu video, fotoğraf ve tweetler ile tüm dünyaya göstererek destekçi kazanmak ve hareketin başarıya ulaşmasını sağlamak istemişlerdir.

Sosyal medya ortamlarının devrim için yeni imkânlar sunarak aktivistleri daha güçlü kıldığı söylenmektedir. Ancak araştırma kapsamında taranan kaynaklar ve edinilen bilgilerde görülmüştür ki, sosyal medyanın kimliksiz yapısı, devrimin yaşandığı ülkedeki kullanıcı sayısının azlığı ve erişimin hükümet tarafından sürekli olarak engellenmesi devrimde sosyal medyanın rolünü zayıflatmıştır. Aynı zamanda sosyal medya ortamlarında açılan sitelerin gerçek devrimci sayısını vermemesi, hükümet tarafından politik, liberal ve aktivistlerin tutuklanması ve mahkûm bir nesil yaratma isteği gerçek devrimin sanal ortamda değil sokaklarda yaşandığının bir göstergesidir. Sanal ortamlar aracılığı ile sesini dünyaya duyuran Mısır, bu amansız mücadeleyi sokakta halkı ve aktivistleri sayesinde sürdürmüştür. Eski hareketlerde olmayan bir birlikteliğin yaşandığı Mısır Devrimi'nde Hüsnü Mübarek istifa ettirilmiş ve halk ilk değişimin ışığını yakmıştır. Ardından gelen askeri yönetim, sonrasında yaşananlar ve günümüzde yaşanmaya devam eden sürecin açıkça ortaya koyduğu durum, gerçek bir devrimin sanal sitelerde ya da internet ortamında yapılmayacağıdır. Zira Mısır Devrimi'nde, Mısırlıların ülke koşulları gereği sosyal medya kullanımları tek başına bir devrimi yapabilecek güçte değildir. Eski ve yeni tüm toplumsal hareketlerde yaşandığı döneme özgü iletişim araçları bulunmaktadır. Bu araçlar da gerçekleştirilmek istenen hareketin amacı doğrultusunda kullanılmaktadır. Ancak bu durum hiçbir zaman aracı amaç kılmamaktadır. Bu noktada; Arap ülkelerinde başlayan ve Mısır'da yaşanan devrim, sosyal medya olmasaydı bu denli hızla gerçekleşemezdi. Yeni toplumsal hareket aktivistleri yaşananları ve seslerini sosyal medya ile duyurmasaydı bu devrim Batı'da ve tüm Dünya'da çok farklı bir şekilde karşılık bulabilirdi. Ancak tüm bunların yanında Mısır halkı ülkedeki sürece dur demeseydi ve hayatlarını tehlikeye atmasaydı devrim asla gerçek olamazdı. Bu devrim sosyal medya devrimi değil, halkın uyanışının devrimidir.

Kaynakça

- Arrighi, G., Hopkins, T. K. & Wallerstein, I. (2015). *Sistem karşıtı hareketler* (3 b.) (C. Kanat, B. Somay & S. Sökmen, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Adıyaman, Ş. (2021). Yeni toplumsal hareketler bağlamında gezi parkı olaylarının alternatif medya ve ana akım medyada sunulma biçimlerinin karşılaştırmalı analizi (Yayınlanmış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktar, E. (2016). Sosyal Medya'nın toplumsal eylemlerdeki rolü: Tahran ve Tahrir Olayları'nın süreç analizleri (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, F. M. (2019). Mısır halk ayaklanmalarında sosyal medyanın rolü. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 10, 158.
- Babacan, M. E. (2014). Sosyal medya sonrası yeni toplumsal hareketler. *Birey ve Toplum Dergisi*, 4, 143.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim* (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berkan, İ. (2011). Halkın sesini dinle üstüne su ve gaz sıkma. Erişim tarihi (30 Mayıs 2022): <http://www.hurriyet.com.tr/halkin-sesini-dinle-ustune-su-ve-gaz-sikma-16931475>.
- Bozkurt, Y. & Bayansar, R. (2016). Yeni toplumsal hareketler çerçevesinde çevreci hareket ve gezi parkı olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14, 281.
- Cheung, C. M. K., Chiu, P. Y. & Lee, M. K.O. (2011). Online social networks: Why do students use Facebook?. *Computers in Human Behavior*, 27, 1337-1343.
- Çetinkaya, Y. D. (2014). Toplumsal hareketler. Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş: Tarih, teori, kavram ve konular* (s.479-495). İstanbul: Küre Yayınları.
- El-Mahdi, R. (2012). Arap Baharı denmesinden nefret ediyorum. Erişim tarihi (30 Mayıs 2022): <https://bianet.org/kurdi/dunya/135427-arap-bahari-denmesinden-nefret-ediyorum>.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel & C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.

- Göker, G. (2014). Yeni toplumsal hareketler ve internet ilişkisi: Türkiye’de muhalif toplumsal hareketlerin e-grupları (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Işık, G. (2011). *Toplumsal hareketler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karagöz, K. (2013). Yeni medya çağında dönüşen toplumsal hareketler ve dijital aktivizm hareketleri. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 145.
- Kırık, M. A. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5, 231-258.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınbay & D. Kömürcü, Çev.). Birinci Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mellucci, A. (2016). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. Kenan Çayır (Hazırlayan) *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Metz, H. & Chapin, E. A. (1990). Egypta country study. Erişim tarihi (2022, 12 Temmuz): <https://tile.loc.gov/storageservices/master/frd/frdcstdy/eg/egyptcountrystud00metz/egyptcountrystud00metz.pdf>
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Nunns, A. ve Idle N. (2014). *Tahrir meydanı ’ndan Tweet ’ler* (E. Ergün, Çev.). İstanbul: Paloma Yayınevi.
- Noujaim, J. (2013). Meydan. Erişim tarihi (19 Haziran 2022): <https://www.beyazperde.com/filmler/film-228419/#:~:text=Meydan%20%2D%20film%202014%20%2D%20Beyazperde.com>
- Önder, T. (2008). *Yeşil siyaset* (M. Türköne, Ed.). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Sayımer, İ. (2008). *Sanal ortamda halkla ilişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sınmaz, K. (2019). Mısır raporu: Devrim ve darbe sarmalında bir toplum. Ü. Özkan (Ed.), *İnsamer*. Araştırma 102.
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin eleştirisi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler* (O. Düz, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Uncu, B. A. (2012). *Yeni toplumsal hareketler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yaylacı, G. F. (2012). *Yeni toplumsal hareketler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, B. C. A. (2021). Yeni toplumsal hareketler ve iktidar ilişkileri bağlamında beden olumlama hareketi (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, N. (2014). Yeni toplumsal hareketler bağlamında Mısır ayaklanması ve stratejik çatışma analizi (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Wallerstein, I., Samir A., Giovanni A. & Andre G. F. (1993). *Büyük kargaşa yeni toplumsal hareketlerin krizi*. İstanbul: Alan Yayınları.

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1. Yazar: %100

Çatışma Beyanı: “Yeni toplumsal hareketler bağlamında Mısır devriminde sosyal medyanın rolü üzerine bir değerlendirme” isimli makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu çalışmada değerli görüş, öneri ve desteğiyle her zaman yanımda olan değerli öğretim Doç. Dr. Asuman Banu HÜLÜR’e, desteği ve sınırsız anlayışı ile yanımda olan sevgili Burak Atmaca’ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.